

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

УДК 821.161.2.09

Лідія ДОЛЕЦЬКА

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ БІБЛІЙНИХ МОТИВІВ ТА ОБРАЗІВ У ДРАМАТУРГІЇ МИКОЛИ КУЛІША (на матеріалі п'єс «97» і «Народний Малахій»)

У статті проаналізована специфіка інтерпретації християнських мотивів та образів у драматургії М. Куліша. Об'єктом дослідження стали п'єси «97» і «Народний Малахій». Досліджено біблійні образи, сюжети, цитати з Біблії, які письменник використовував майстерно влітаючи у канву драматичних текстів.

Ключові слова: *Микола Куліш, біблійні образи, християнські мотиви, Іуда, Адам і Єва, Мойсей, Месія, Христос, апокаліпсис.*

Постановка проблеми. Микола Гурович Куліш – один із найяскравіших та найбільш оригінальних українських драматургів першої половини ХХ століття. Розквіт творчої активності митця припав на 1920-ті – початок 1930-х років – період відродження і трагедії України. Він був одним із засновників української модерної драматургії. За визнанням критики, його твори нічим не поступалися кращим світовим зразкам, а їх постановка в «Березолі» дала можливість двом лідерам українського театру в синтезі тексту й режисерського таланту продемонструвати найболючіші проблеми тих років. Драматургія М. Куліша була «інноваційною» для української літератури. Засвоївши кращі здобутки європейського театрального й дра-

матичного мистецтва (Г. Ібсена, Г. Гауптмана, А. Стріндберга, М. Метерлінка, А. Чехова, Л. Піранделло, Б. Брехта, К. Чапека та ін.), поділяючи творчі пошуки Л. Курбаса, зорієнтованого на модернізацію українського театру, М. Куліш спромігся створити самобутню модерну драму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до постаті й творчості Куліша простежується в низці монографій та статей (публікації Л. Залеської-Онишкевич, М. Зубрицької, Л. Барабана, М. Попович-Семенюк у часописах «Сучасність» та «Слово і час», розвідки В. Агеєвої й С. Іванюка у «Наукових записках Києво-Могилянської Академії» тощо). Вказані дослідники намагалися досягнути ідейно-естетичні пошуки М. Куліша в контексті української літератури, здійснили композиційно-структурний аналіз його драм, вивчали їх сценічну історію. До цього часу відсутнє системне дослідження ролі біблійних мотивів у творчості митця, поки що можемо говорити лише про окремі штрихи до висвітлення цієї проблеми. Наприклад, В. Муқан досліджував біблійні мотиви у п'єсі М. Куліша «Народний Малахій». Характеризуючи образ головного персонажа, літературознавець вказав на його зв'язок із біблійними антропонімами. Ще одна стаття дослідника присвячена «Патетичній сонаті», у ній докладніше проаналізовані християнські алюзії й символи. У статтях Л. Скорини йдеться про інтертекстуальність як засіб сатиричного викриття міщанства в комедії Миколи Куліша «Отак загинув Гуска» та про християнський і фольклорний коди в «колгоспній трагедії» М. Куліша «Прощай, село».

Незважаючи на те, що нині вивченню творчості М. Куліша присвячено чимало праць, частина його доробку залишилася поза увагою дослідників. Отже, **мета статті** – виявити й проаналізувати біблійні мотиви й образи у п'єсах М. Куліша «97» і «Народний Малахій».

Виклад основного матеріалу. Літературна спадщина М. Куліша наскрізно пронизана релігійними мотивами. Так, на прикладі драми «97» можемо спостерігати як драматург, використовуючи традиційний біблійний сюжет, трансформував його зовнішню і внутрішню структуру і майстерно інтегрував

його у власний твір. Мова йде про апокрифічний сюжет про тютюн: «Та не монашки, а бог з Петром!... Ішли степом. То всі трави й квіти вклонилися їм низенько, один тютюн не вклонився... Тоді сказав бог: «Будеш ти, тютюне, однині проклятий, і палитимуть тебе люди, доки світу...» [2, с. 43].

Також у цьому творі фігурує згадка про Іуду Іскаріота, цей традиційний образ застосовують багато письменників. Вчинок Іуди трактується по-різному: з одного боку, він розглядається як величезний злочин проти людства (це трактування пов'язане з архетипом зради). Найчастіше цей образ асоціюється саме зі зрадою, навіть стає синонімічним поняттям: «Ах ти ж... Юда-предатель! Хабарник! Гад!». У п'єсі «97» із Юдою асоціюється секретар Панько: «Наш Юда – Панько – ночував сю ніч у Гирі, спав з його дочкою, то, мабуть, про все уже вишепотів...» [2, с. 50].

М. Куліш майстерно влітає у текст драми згадку про одне з головних християнських Таїнств – Святе Причастя: «Куркульського самогону вилити боїться!.. Аякже! Це ж святе причастя Гирине, а Мусієве добро» [2, с. 52]. Як бачимо, письменник не просто використав у творі біблійний мотив, а й надав йому іронічного, дотепного забарвлення.

У творі згаданий також старозавітний праведник Йов. За біблійною легендою, Бог вирішив випробувати Йова, позбавивши його спочатку майна і дітей, а пізніше і здоров'я. Однак після випробувань до Йова повернулося здоров'я, Господь подвоїв його колишнє багатство й поблагословив його. У драмі М.Куліша ця алюзія на біблійну оповідь фігурує у сценах за участю куркулів: «Поверни все на старий лад!.. Та невже ж ти не в силах подужати комуну? Бий її, троци, з корінням виривай геть!.. Ти покарав був Йова милосердного, дак ти ж йому повернув усе добро... Верни ж нам наше добро, що комнезами забрали!.. Верни коні, хліб, худобу, гроші!.. Ну. верни ж, верни, тебе благаємо!..» [2, с. 67].

Уважно читаючи драму, можна простежити як автор апелює до відомого біблійного мотиву спокуси й гріхопадіння. Драматург майстерно влітає сюжет про Адама і Єву у текст твору, інтерпретуючи його по-новому, надаючи гротескового

відтінку: «Та що там казати! Випий, зіронько!.. Та випий, ну тебе к лихій матері!» – умовляє свою дружину Орину Копистка. Як бачимо, у драмі «97» саме чоловік спокушає жінку, а та погоджується на вмовляння: «От сатана, таки спокусив. Ну, за ваше всіх здоровлячко!.. І за твоє, моє ладо коханеє!» [2, с. 45].

Апокаліптичні мотиви можна помітити в епізоді, коли сп'яніла від крові юрба прагнула ще більш жорстокої розправи над Ларивоном. Саме в цей момент старчиха Орина побачила мух: «Ху, мухи... (Замахала руками). Мухи... Нічого не видно... Одгоніте ж мух!.. Одгоніте-одгоніте!..» [2, с. 57]. За християнською традицією, муха є нечистою комахою, носієм зла. У Біблії згадано, що саме ці комахи супроводжують Везельвула. У творі ці комахи символізують панування диявола, вони є передвісниками смерті й натяком, що таких смертей ще буде немало.

М. Куліш активно залучає біблійні мотиви і в драмі «Народний Малахій». Вони не лише задають відповідний настрій твору, а й несуть у собі важливий художній сенс, є ключем до розуміння ідей, які хотів озвучити автор. Центральний персонаж п'єси – Малахій Стаканчик – як відомо, є адептом «нової віри». У Старому Завіті Малахій належить до групи малих пророків. Він звинувачував народ за недостатні жертвоприношення, священників – за ухиляння від віри, погрожував їм Божим судом за різні гріхи й богохульство; у той же час він пророкував славу другого храму й пришествя Месії, з'явлення Івана Предтечі й Божий суд. Головний персонаж драми М. Куліша також вважає себе пророком. Однак знайомі іронічно вказують, що насправді він лише «намішав Біблії з Марксом, акафіста з «Анти-Дюрінгом» [2, с. 28]. Автор наділяє персонажа рисами аскета, це виразно помітно в його поведінці, наприклад, коли він попросив рідних замурувати його в чуланчику.

В постаті Малахія можна простежити риси архетипного образу Мойсея – пророка, який, за волею Божою, повинен був звільнити свій народ і вивести його з Єгипту в землю обіцяну – туди, де вони будуть вільними й щасливими. Малахій намагається «заразити» людей своїми «голубими мріями»: «Слухайте мене, гегемони, і я виведу вас з цих закудених

мурів. Провулками, закавулками повз заводи й фабрики, межами та стежками, ген-ген за могили, у голубу даль поведу» [2, с. 69]. У творі згадано образ ще одного християнського святого – Симеона Стовпника: «Я стоятиму... Дайте мені посаду стояти, коли всі сидять! Інакше Симеоном Стовпником стану отут і стоятиму, аж поки РНК не розгляне моїх проєктів. Крім того, прошу вас не курити!» [2, с. 40]. Святий Симеон відомий тим, що провів на стовпі 37 років у пості й молитві, а також іншими аскетичними подвигами. Він був проповідником, згідно із життям, отримав від Бога дар зцілювати душевні й тілесні хвороби, передбачати майбутнє. Така поведінка персонажа дає нам підстави зробити висновок, що автор наділив Малахія, як зазначає В. Муқан, «комплексом рис аскета» [4, с. 2].

Парадоксальним є те, що Малахій накладає на християнські канони комуністичну ідеологію, одним із головних постулатів якої було сувора заборона віри в Бога: «Де б сказати їй, що не до гробу тепер єрусалимського нам треба йти, а до Ленінового Мавзолею, до нового Єрусалиму плюс до нової Мекки, – до Москви...» [2, с. 31]. Як бачимо, персонаж настільки захоплений власною вірою, що вважає за доцільне прирівняти диктатора до Бога, Москву – до Єрусалиму, а християнські заповіді – до комуністичних агіток: «Мільйони дивляться з молінням на цю свою найвищу установу, на гору цю – Преображення України, на нову Фавор, а ви ходите тут під плакатом і ламаєте першу найважливішу заповідь соціалізму – не кури!.. Ні, ще раз переконуюсь, що без моєї негайної реформи людини всі плакати – це тільки латки на старій одежі...» [2, с. 40].

Трагізм образу Малахія Стаканчика полягає в тому, що його свідомість та ідеї були утопічними. Світ неоднозначний, а утопіст – однозначний, готовий знищити все заради своєї мети. Для нього існує лише чорне й біле. Причому чорне треба знищити повністю. «Ще добре, як просто собі меланхоли-мрійники, бо таких чимало і поміж нашим братом, на превеликий жаль, водиться – очі, як в ісусів, голубий дим в голові, гріхи все збирають та на тому й їздять – добре, кажу, як ще такі ісусики на осликах...» [2, с. 70]. На щастя, Малахій так і за-

лишився нікимне почутим, його мрії так і залишилися всього лише «голубими мріями».

Не можна оминути й символіку чисел у творі, адже утопічна мета Малахія має номер 666. У Біблії під числом 666 сховане ім'я апокаліптичного звіра. Один із героїв п'єси, божевільний, розповідаючи про жінок, яких знав, підсумовує: «Заждіть! Разом сто сім жінок за п'ятнадцять років, чотирнадцять тисяч п'ятсот тридцять...» [2, с. 48]. Як зауважила Т. Плахтій, сума числа 14530 становить 13 – число диявола [5]. Усе це задає апокаліптичний настрій твору: «Чуєте грім? Огонь і грім на квітчастих степах українських... Кришиться, дивіться, пала розбитеє небо, он сорок мучеників сторч головою, Христос і Магомет, Адам і Апокаліпсис раком летять... І сузір'я Рака й Козерога в пух і прах... (Заспівав щосили). “Чуєш, сурми заграли...” Сурми революції чую» [2, с. 24].

Висновки. Отже, в аналізованих драмах було виявлено низку біблійних мотивів та образів, а також алюзій. Письменник використовує їх для надання мовленню персонажів піднесеності й урочистості. У п'єсах часто зустрічаємо біблійні антропоніми (Іуда, Мойсей, Адам і Єва, Христос), які автор уводить для більшої виразності характеристик головних героїв. У деяких випадках виявлено деталі, які повинні задати читачеві відповідний настрій або натякнути на подальше розгортання твору.

М. Куліш постає перед читачами як глибокий, ерудований письменник, який гарно знає Біблію, цінує історичну пам'ять свого народу. Драматург не просто вплітає християнські мотиви й образи у текст твору, а й майстерно інтерпретує їх, надаючи власним творам самобутності. Усі прийоми, використані М. Кулішем, спрямовані на підготовленого, уважного читача, котрий зможе розшифрувати закладений автором сенс.

Summary. Lidia Doletska. Features of the interpretation of Biblical motives and the image of dramaturgy of Mykola Kulish (on the material of plays "97" and "Folk Malachi"). The article analyzes the specifics of the use of Christian motifs and images in the drama of M. Kulish. The subject of the study were the plays "97" and "Folk Malachi". The Biblical images, plots, quotations, which the writer used in his writings, skillfully

interpreted them and organically interwoven into the canvas of texts of dramas was investigated.

Key words: Mykola Kulish, biblical images, Christian motives, Judah, Adam and Eve, Moses, Messiah, Christ, Apocalypse.

Список використаної літератури

1. Кузякіна Н. Драматург М. Куліш / Н. Кузякіна. – Київ : Рад. письменник, 1962. – 204 с.
2. Куліш М. Твори: у 2 т. / М. Куліш. – Київ : Дніпро, 1990. – Т.1 [Упоряд., підгот. текстів, комент. Л. С. Танюка]. – 506 с. ; Ліберт Є. Драматургія Миколи Куліша: інтерпретації біблійного тексту : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.01.01 / Ліберт Є.; Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». – Київ, 2011. – 20 с.
3. Лисенко І. Поетика драматургії Миколи Куліша 1927 – 1932 років: дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Лисенко Інна Миколаївна; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2005. – 218 с.
4. Мукан В. Біблійні мотиви у «драмі абсурду» Миколи Куліша (на матеріалі п'єси «Народний Малахій») / В. Мукан. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://philology.knu.ua/files/library/lit_st/39-2/27.pdf. – Дата звернення: 23. 07. 2017.
6. Плахтій Т. Поетика драм Миколи Куліша: традиції та новаторство / Т. Плахтій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.net/lib/plahytiy/1.html>. – Дата звернення: 23. 07. 2017.
7. Працьовитий В. Український національний характер у драматургії Миколи Куліша / В. Працьовитий. – Львів : Світ, 1998. – 182 с.
8. Скорина Л. Інтертекстеми як засіб сатиричного викриття міщанства в комедії Миколи Куліша «Отак загинув Гуска» / Л. Скорина // Літературознавство. Фольклористика. Культурологія : зб. наук.пр. Вип. 13 – 14 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2012. – С.27-40.
9. Скорина Л. Християнський і фольклорний коди „колгоспної трагедії” М. Куліша «Прощай, село» / Л. Скорина // Вісник Черкаського університету : [зб. наук.ст.]. Вип. 118 Серія Філологічні науки / М-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2007. – С.115 – 123.

Одержано редакцією – 6.09.17

Прийнято до публікації – 28.09.17